

SECHS SCHÖNE BÜCHER + SIX BEAUX LIVRES + ŠEST LIJEPIH KNJIGA (6 + 6 + 6) ILITI MVMMSCHANTZ DES TODES

Rad je inspiriran osobnom zbirkom autora, koja je trebala biti temelj privatnog Muzeja lijepih knjige, a čija je realizacija prekinuta uslijed administrativnih prepreka. Sama ideja knjige kao muzealnog i umjetničkog predmeta je već više puta akcentirana u nekoliko radova autora, pa je ovo više kombinacija lijepih i rijetkih knjiga kao izvora novih spoznaja iznesena na osoban način, kako je zbirka i nastajala. Uslijed veličine teksta i količine ilustracija u ovom broju Osječkog zbornika objavljujemo prvu trećinu rada.

Ključne riječi: lijepa knjiga, ilustracija, umjetnici, književnici, tiskarska tehnika, slikarska tehnika, korice, vrsta papira, tipografija, ex libris, posveta, katalog, Austrija, Francuska, Hrvatska, secesija, ekspresionizam, nadrealizam, Dada, Zenitizam

dr. sc. Mladen Radić

Trg bana J. Jelačića 28
Ulica grada Vukovara 68
HR-31000 Osijek
mladen.radic.raga@gmail.com

Stručni rad

UUDK: 096:766
097:766

1/III (6/18)

Pojam „lijepa knjiga“ često se veže uz Henry D. Kahnweilera, koji započinje 1909. godine izdavati seriju knjiga poznatih avangardnih suvremenih pisaca (Guillaume Apollinaire, Max Jacob, Andre Malraux, Erik Satie, Gertrude Stein, Tristan Tzara, Maurice de Vlaminck i dr.) koje ilustriraju avangardni suvremeni slikari (Andre Derain, Pablo Picasso, Fernand Léger, G. Braque, E. Lascaux, Juan Gris, Maurice de Vlaminck). Prva u seriji je bila prva knjiga Guillaume Apollinairea „L'Enchanteure Pourrissant“ (Čarobnjak koji propada), koja je ujedno bila i prva knjiga koju je ilustrirao André Derain (32 drvoreza; 100 primjeraka otisnuta, 25 na japanskom i 75 na holandskom papiru; cijena 80 i 40 franaka). Povodom 50 godina edicije D.-H. Kahnweilera izdan je 1959. godine sjajan mali katalog u „Galerie Louise Leiris“ (13 novembre-19 décembre 1959). Galerija Leiris je zapravo nasljednik Kahnweilerove galerije, koja je od 1920. godine imala naziv „Galerie Simon“ (po njegovom tihom partneru André Simonu). Njegov me je sadržaj natjerao da započnem „sumanutu projekt“ prikupljanja lijepih knjiga. Dobro, i još poneka! O katalogu će biti više riječi u zadnjoj trećini ovoga rada.

Sam pojam „lijepa knjiga“ zapravo zvuči općenito i taj dualizam „tekst-slika“ osobito je važan u rukopisnim knjigama srednjeg vijeka, ali i nakon pronalaska tiskarskog stroja u Europi. Dugo su knjige i ilustracije tiskane bez ukrasnih otisnutih korica, ali i bez boja (15.-18. stoljeće). Samo su rijetka i skupa izdanja ručno „doslikavana“, odnosno kolorirana. Tek pronalaskom litografskog tiska i bakrotiska u boji (William Blake) krajem 18. i početkom 19. stoljeća tisk u boji postaje dostupniji, ali još uvijek tehnološki kompliciran. Ofsetni tisk uvodi boju kao relativno jednostavniji postupak u izradi ilustracija u boji, no pojedina umjetnička izdanja i dalje često koriste klasične grafičarske tehnike bakropisa, drvoreza, litografije i sl. i zapravo postaju umjetnička djela uvezana u knjige i dostupna širokoj publici.

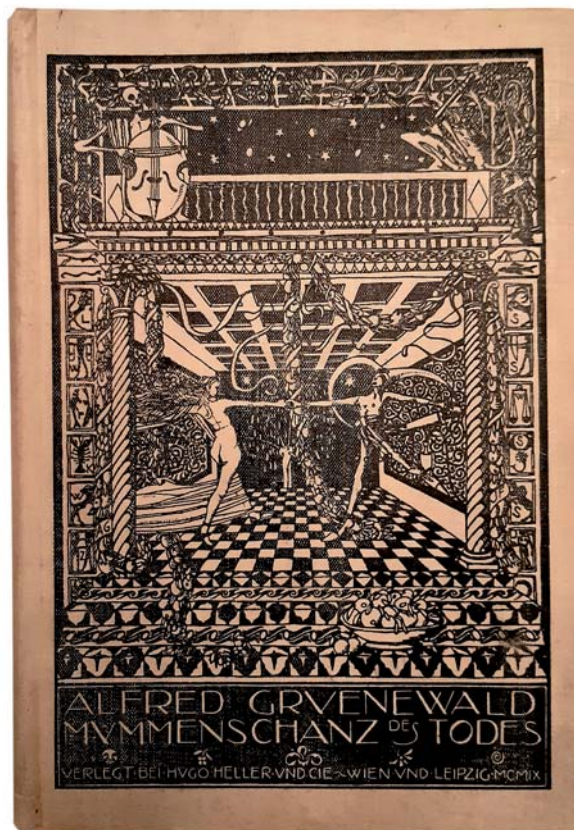
Treba posebno naglasiti da reprodukcije umjetničkih radova u koloru nisu nikada vjerna replika originala, a često su i daleko od toga i promatrača zapravo dovode u zabludu. Sjajan je bio umjetnički projekt ak. slikara-grafičara Domagoja Sušca koji je na 21. slavonskom bienalu 2008. godine i 6. hrvatskom trijenalu grafike 2012. godine izložio desetak reprodukcija autoportreta Vincenta van Goga iz različitih publikacija, koje su, naravno sve bile koloristički i tiskarski kvalitativno različite.

Ovdje sam izabrao „magičnu formulu 6+6+6“ kao izbor iz naše male zbirke lijepih knjiga i publikacija, kako bih pokušao dočarati ne samo termin „lijepa knjiga“, nego sam izabrao knjige koje imaju neke poveznice s našim umjetnicima, književnicima, osobama i događajima, a koji su ostavili trag u njima/knjigama na različite načine. Otisnuti sadržaj je ovdje uglavnom samo ilustracija ilustracijama, a zabilješke, posvete, naslovnice, ilustracije, podatci o knjizi

kao predmetu (broj komada, vrsta papira, izdavač, tiskar, cijena i sl.) su zapravo tema ili zagonetka koju je trebalo razotkriti.

SECHS SCHÖNE BÜCHER

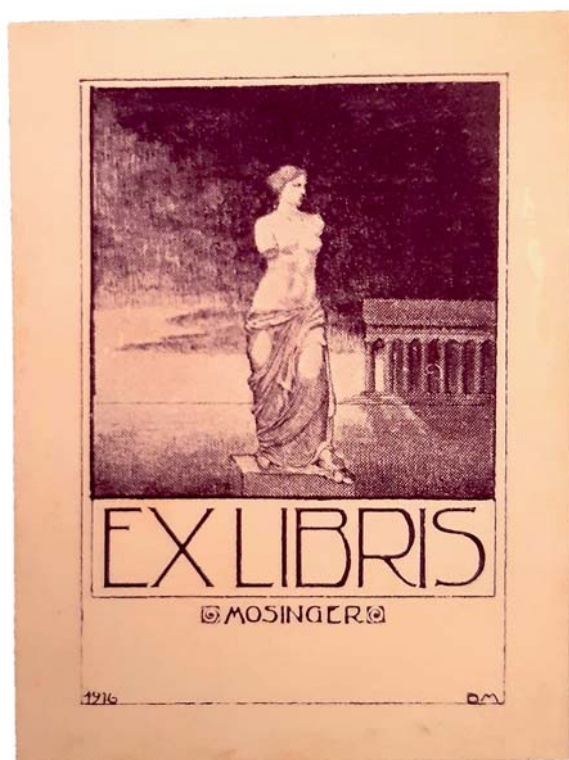
Da li početi s najintrigantnijom, onom koja me povukla u jezike i teme koji mi baš nisu bliski ili ju ostaviti ipak za kraj? No, ipak ona je kao matrica za sve druge, pa onda neka bude „MVMMENSCHANTZ des TODES“ (Pantomima smrti) Alfreda Grvenewalda, odnosno Grünewalda.

Sl. 1. Naslovna ilustracija

Knjiga je izdana 1909. godine (Verlegt bei Hugo Heller und Cie -. Wien und Leipzig MCMIX) i autor, Alfred Grünewald (na koricama GRVENEWALD) svoju drugu zbirku pjesama posvećuje „svome dragom Ernst Peter Talu kao dar“. Zbirka je podijeljena na tri cjeline: “Die Roten Schwänke”/Crveni lakrdijaši, “Rarren”/Budale, “Das Märchen”/Bajke. Sadrži 26 pjesama otisnutih njemačkom goticom i jezikom. Numerirana do 81 + sadržaj, u tvrdim, bijelim platnom presvučenim koricama formata 19,2 x 13,2 cm. Knjižni blok spojen s po dva para zahrđalih klamerica oslabio. Stranice nejednakog formata s nepravilnim obrezom od ručnog razrezivanja araka. Papir dobio smečkasti ton. Na svijetlu su u papiru uočljive sitne, guste vodoravne linije i okomite na razmaku od 2,5 cm. Nema vodenog znaka proizvođača papira. Predlist i zalist maslinastozeleni. Oznake stranica u donjem desnom uglu, a araka (svakih 16 stranica) u donjem lijevom uglu (6

araka). Nema podatka o broju otisnutih primjeraka. Pjesma iz naslova nalazi se na 38-40 stranici. Na lijevom predlistu zalijepljen je ex libris (4,8 x 3,3 cm; papir 5,8 x 4,3 cm) s motivom Venere Miloske (Afrodita s Melosa) i grčkog hrama u pejsažu. Ofset tisak u indigo plavoj (ljubičastoj), ispod motiva velikim secesijskim slovima „EX LIBRIS“, uokvireni tankim unutrašnjim okvirom. Ispod, između dvije male spirale prezime MOSINGER. U lijevom uglu tankog vanjskog okvira godina „1916“, u desnom inicijali za sada nepoznatog autora ex librisa „DM“.

Sl. 2. Ex libris Franje Mosingera iz 1916.

U donjem desnom uglu desnog predlista potpis tintom „Mosinger“. Na naslovnici posveta Alfreda Grünewalda Franzu Mosingeru datirana „februar 1918“. Iznad otisnute posvete autora Ernst Peter Talu, u desnom uglu potpis crnom tintom „Franjo Mosinger“.

Prije nego se posvetimo zagonetnoj ilustraciji na koricama, ujedno jedinjoj u knjizi, treba reći da je način kako je neka knjiga stigla u našu biblioteku često puta posebna priča. I naravno, treba upoznati autora, način kako i kada je nastala knjiga, odnosno kako je Franjo Mosinger postao vlasnik knjige.

„Mvmmenschanz des Todes“ je oglašena na uobičajen način na stranicama antikvarijata „Srce lubenice“ u Zagrebu, uz naglasak na posvetu autora poznatom zagrebačkom fotografu Franji Mosingeru. Da je Mosinger bio vlasnik, potkrepljuju njegova dva potpisa i osobito, zanimljiv ex libris. Posebno nas je zaintrigirala naslovnica koja je očigledno bila prepuna simbolike (arhitektonski osmišljena

pozornica, smrt, ples, mlada djevojka, satir i dr.) i brojnih nejasnih detalja (znakovi zodijska, slova, pozornica prepuna detalja, girlande, životinje). Neobično je da nije naveden autor ilustracije, niti sam ga mogao pronaći na jedinom ponuđenom primjerku na internetu, odnosno na primjercima iz biblioteka. Nakon nekoliko pokušaja i pregovora, postali smo vlasnici ove malene, prekrasne i intrigantne knjižice za 400 kuna 30. 12. 2019. godine. Bilo je očito da pismo, jezik i autor nisu privlačili druge kupce, niti znalce književnih i umjetničkih sadržaja knjige.

Alfred Gruenewald (Gruenewald), odnosno Alfred Grünewald (* Wien, 17. 03. 1884. – † Auschwitz, 09. 09. 1942.), nakon završetka studija na “Architektur und den Technische Hochschule in Wien” 1908. godine surađuje s poznatim bečkim arhitektom Adolfom Loosom. Iste godine prelazi sa židovske na katoličku vjeru. Od 1912. – 1920. godine radi kao arhitekt, a nakon toga se potpuno posvećuje književnom radu. Djeluje u krugu poznatih bečkih književnika („Felonen“) Felixa Brauna, Franza Theodora Csokora, Alme Johanne Koenig, Ludwiga Fickerta, Stefana Zweiga i dr. Prvu zbirku pjesama objavljuje već 1906. godine. Kao homoseksualca odveli su ga nacisti nakon „Anschlussa“ Austrije 1938. godine u Dachau, odakle izlazi i odlazi u višijevsku Francusku, gdje ga ponovno hvataju i odvođe u Auschwitz 1942. godine, gdje je uskoro ubijen.

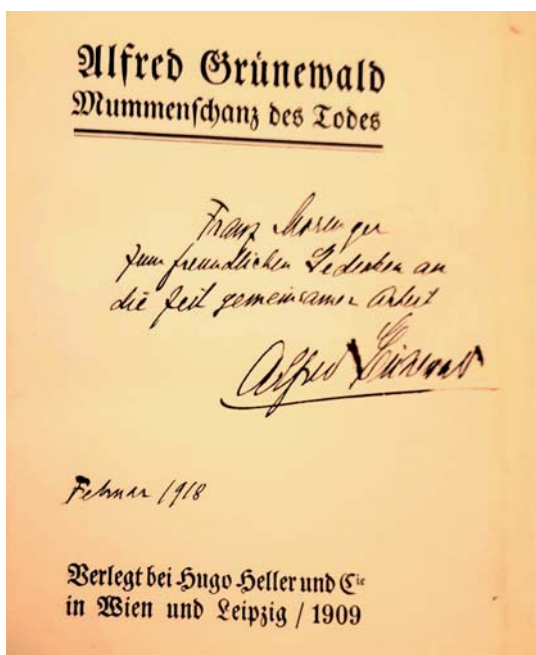
Njegov rad do nedavno nije bio u fokusu književnih povjesničara i kritike. Prva monografija izdana je tek 2016. godine¹. Smatraju ga u početku neo-romantičarom, a kasnije i ekspresionistom.

Otisnuta posveta „Mome dragom Ernst Peter Talu kao dar“ posvećena je očigledno bliskom prijatelju (Wien 1888.-1936.), koji je kao i on prešao sa židovske vjere, ali na protestantsku i promijenio ime (prije Ernst Sigmund Rosenthal). Od srednje škole do 1914. Tal radi u izdavačkoj kući S. Fischer u Berlinu (predavač, direktor kazališnog odjela), a 1919. godine utemeljuje vlastitu pod nazivom E. P. Tal & Co. Verlag (suvremena povijest, fikcija austrijskih autora).

Franz, odnosno Franjo Mosinger poznati je zagrebački fotograf (Zagreb, 1899. – Zagreb, 1956.), koji 1916. godine, u jeku I. svjetskog rata dolazi u Beč studirati arhitekturu na isti fakultet, koji je završio i Grünewald, “Architektur und den Technische Hochschule in Wien”, kada daje izraditi i vlastiti ex libris u duhu grčke umjetnosti. Mora naprasno prekinuti studij i 1918. se vratiti u Zagreb radi očeve smrti, kako bi preuzeo njegov fotografski studio („Prvi hrvatski fotografski artistski zavod“). Tada, prije odlaska iz Beča, vjerojatno dobiva na poklon knjigu “Mummenschanz des Todes” Alfreda Grünewalda u veljači 1918. godine, a iz posvete je jasno da je Mosinger bio angažiran na nekim projektima Grünewalda, a možda i Adolfa Loosa („Franz Mosinger zum freundlichen Gedenken an die Zeit die gemeinsamen Arbeit, Alfred Grünewald, Februar 1918“,

¹ Volker Bühn, *Alfred Grünewald: Werk und Leben*, 2016.

odnosno u prijevodu „Franzu Mosingeru za uspomenu na zajednički rad“). Što je radio tek treba istražiti, ali moguće je da radio na arhitektonskim projektima ili čak fotografirao. Nakon povratka iz Beča od 1922. do 1932. godine postavlja brojne izložbe i očigledno je da je njegov boravak u Beču utjecao na tehnički ali i umjetnički pristup fotografiji. Koristi tehnike pastelom koloriranih pejzaža i prati suvremene umjetničke pravce (1924. za izložbu pod naslovom Album radova atelieria „Mosinger“ predgovor mu piše Izidor Kršnjavi; u Salonu Ulrich 1927. samostalna izložba nosi naziv Moderna fotografija; ; u Umjetničkom paviljonu 1931. ima izložbu pod nazivom Novi smjer u fotografiji Franjo Mosinger; u novom atelieru na Dolcu 1932. otvara izložbu pod nazivom Lice Zagreba u kojoj se približava estetici nove stvarnosti, dadaizma i nadrealizma².

Sl. 3. Posveta autora Franzu Mosingeru

Da bi saznali što je Grünewald htio prikazati na koricama svoje zbirke pjesama „Mummenschanz des Todes“, odnosno „Pantomima Smrti“ izdane 1909. godine (!), možda bi bilo dobro istražiti naslovnu pjesmu, odnosno njen prijevod na hrvatski, no za to je potrebna daleko stručnija osoba od autora ovoga rada. No, bez obzira na sadržaj pjesme, jasno je da se radi o ilustraciji za koju nije naveden autor, kao i da je nacrtana solidnom tehnikom s puno simboličnih prizora i detalja, ali i prilično neobičnoj slici za vrijeme kada je nastala.

Prostornost dočarava niz arhitektonskih elemenata koji zapravo tvore pozornicu. Crno/bijela ilustracija nije u potpunosti pravilan pravokutnik (17-17,2 x 11,4-11,5 cm) i zapravo je otisnuta u negativu (naslov, likovi, arhitektonski elementi bijeli kao i korice). U dnu, uokvireni, naslov, izdavač i godina.

² Velika retrospektiva i katalog u zagrebačkom MUO 2002. godine (‘‘Franjo Mosinger, fotografije’’, Zagreb, 2002.)

Centralni motiv pozornice flankiran tordiranim stupovima s bazom i kapitelima. Lijevo i desno po šest znakova zodijaka s početnim slovom u pravokutnim okvirima. Ispred pozornice stuba u perspektivi s različitim motivima u obliku friza (geometrijski, ovulusi, spirale,...). Iznad znakova zodijaka sa svake strane po tri simbola životinja: zmija, četveronožna životinja u skoku, riba/riba, četveronožna životinja pase, ptica. Na stupovima arhitrav u pet redova s motivima u obliku friza (trokuti s točkom, valovnice s točkama, metope, točke i viseći trokuti). Na hramu pergola s lozom i grožđem. U lijevom uglu Smrt s plaštem svira violončelo (čelo). Iza balustrada na kojoj u desnom uglu čuči Pan i svira frulu. Na crnom nebu zvijezde i planeti.

Arhitektonskim elementima poda i stropa dočarana dubina pozornice. Pod crno-bijele pločice, strop kasetiran. U dnu pozornice, na crnoj pozadini simboličko stablo i dvije zvijezde u lijevom i desnom gornjem uglu. Na desnoj i lijevoj strani pozornice guste vitice u okviru, koje očigledno izlaze iz grčke vaze. Centralni motiv ekstatičnog plesa nage mlade žene duge, vijoreće kose na lijevoj strani i Satira s ogromnim rogovima na desnoj strani. Čini se da Satir drži mač u lijevoj ruci, ali uslijed podloge na kojoj je otisnut (platno) i povremene istrošenosti neki detalji nisu najjasniji. Preko lijevog ramena i između nogu žene nabrano platno u pokretu.

Motiv masivne girlande savijene od voća i lišća proteže se od stuba s lijeve i desne strane stupova, preko kapitela do lijeve ispružene ruke djevojke, odnosno sa sredine arhitrava, gdje pada preko spojenih ruku plesača i iza desnog stopala Satira. Iako je na stubama zdjela s voćem ipak nije u potpunosti povezana s njom kao izvor girlande. Stječe se dojam kao da su raširene ruke i noge plesača sapletene girlandom i viticama. Pokret pojačavaju trake koje omataju girlande i u valovima vijore iznad plesača. Prilično je jasno je da se radi o simboličnom prikazu smrtnosti.

Sl 4 a, b - Detalji s inicijalima autora naslovne ilustracije

No, treba obratiti pozornost na dva detalja, koji su uslijed gustoće motiva i brojnih slova zodijaka mogu lako promaći, a zapravo vrlo vjerojatno predstavljaju inicijale autora ove iznimne ilustracije. To su dva mala rotulusa s lijeve i desne strane, pri dnu stupova omotani oko girlande. Na lijevom su inicijali „AG“ a na desnom „JF“. Očigledno je da su lijevo

inicijali Alfreda Grünewalda, koji je kao arhitekt vjerojatno odradio arhitektonske elemente i perspektivu motiva. Jasno je da je imao i suradnika, ali se njegovo ime ne pojavljuje niti u knjizi niti u nama dostupnoj literaturi i podacima.

No, listajući umjetnike i arhitekta Beča s kojima je Grünewald kao mladi arhitekt i pjesnik surađivao ili mogao biti u kontaktu samo jedno ime je uslijed nekoliko činjenica moglo odgovarati. To je kasnije poznati arhitekt, dizajner i slikar Josef Frank (*Baden kraj Beča 1885. – SAD 1967.), koji je započeo isti studij kao i Grünewald 1908. godine. Pored toga što su se očigledno sretali na fakultetu, Grünewald je imao sestru, koja se udala i živjela u vili supruga u mjestu Baden kraj Beča, gdje je rođen i Josef Frank. Kod nje je brat Alfred vrlo često u periodu 1906.-1909. godina boravio, o čemu svjedoči i Stefan Zweig, koji je vjerojatno s ostalim prijateljima iz zajedničkog književnog kruga i sam dolazio u Baden kod Grünewalda³. Porijeklo im je gotovo identično, odnosno oba potječu iz židovskih trgovačkih obitelji iz Mađarske, ali je Josef Frank već 1933. godine emigrirao sa suprugom u njenu domovinu Švedsku, gdje je ostvario iznimnu karijeru kao arhitekt i dizajner namještaja, tapeta, ali i kao slikar. Frank je prije odlaska od 1919.-1925. godine predavao na „Vienna School of Arts and Craft“. Bio je osnivač „Vienna Werkbund“, inicijator i voditelj projekta „Werkbundsiedlung in Vienna“ 1932. godine. Njegov karakteristični stil odudarao je od ideja Bauhauasa i geometrijskih čistih linija. Josef Frank je osnovao „Wiener schule“ s Oskar Strnadom („Architektur als Simbol“). Kao dizajner i slikar je poznat po koloristički bogatim i gusto ispunjenim površinama biljnih motiva, među kojima se već u ranim radovima pojavljuje i biljna girlanda. Ovaj koncept primjenjivao je i na namještaj, tapete, tepihe i slike.⁴

Stoga je gotovo sigurno Josef Frank koautor naslovne ilustracije knjige pjesama Alfreda Grünewalda „Die Mummenschantz des Todes“ izdane 1909. godine, što očigledno pokazuje da Josef Frank već u ranim slikarskim radovima koristio motive koji su ga kasnije proslavili kao dizajnera i slikara. Ovo je samo mali uvod u moguća istraživanja njihove suradnje temeljen na relativno oskudnoj literaturi i arhivskim izvorima (Beč, Frankova ostavština, stručnjaci koji se bave Frankom).

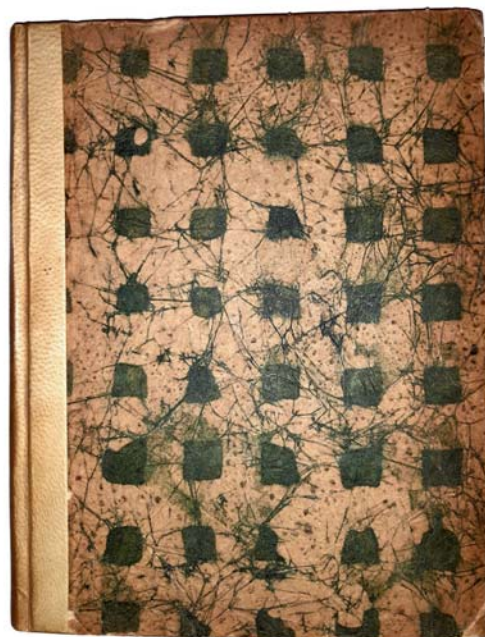
Knjiga nije prevedena kod nas, niti sam u dostupnoj literaturi pronašao upit, pa stoga niti neko rješenje autorstva naslovne ilustracije ove zbirke pjesnika, koji je tek u posljednje vrijeme doživio određeno priznanje u vlastitoj sredini.

Drugu malu, lijepu knjigu izdanu u Beču 1919. godine nabavio sam kao i mnoge druge kod poznatog osječkog trgovca antikviteta gospodina Branka Kulića. Na žalost, nedavno je iznenada preminuo. I ranije smo dosta surađivali dok sam radio u Muzeju Slavonije i moram reći da je uvijek nalazio izvore zanimljivih predmeta diljem Slavonije i

osobito Baranje, te je njegovim odlaskom sigurno nestao predani tragač i ljubitelj kulturne baštine. Redovito je izlagao na Sajmu antikviteta u osječkoj Tvrdi, koji se odvijao svaku prvu subotu u mjesecu, ali i na tzv. Buvljaku na sajmu automobila na Čepinskoj svake nedjelje u tjednu. Znao ja za svaku stvar porijeklo, što je bilo osobito važno za etnografske predmete, kojima se dosta posvećivao. Imao je općenito dobar osjećaj za rijetke i vrijedne predmete.

Jedne subote prije dvije ili možda tri godine prišao sam njegovom štandu, gdje je pored brojnih predmeta, iza glavnog pulta bilo pet-šest kutija punih knjiga. Uz ljubaznu dozvolu njegovog sina Tonija, kao stari kupac zašao sam iza i kada sam upitao za cijene nemalo sam se iznenadio: „Ove kutije su po jednu, ove po dvije, a ova po deset kuna. Rasprodajemo zalihe“. Izabrao sam desetak knjiga, među kojima nekoliko vrlo zanimljivih. „Opfer und Feste“ („Žrtva i svetkovine“) Herberta Johannes Gignera je jedna od njih. Privukle su me sjajne ilustracije ali i vrlo neobične korice i zapravo se sve na to i svodilo kod kupovine na sajmu ili buvljaku. Nije tu bilo neke analize ili guglanja po internetu, sve se više svodilo na estetski doživljaj ili znatiželju. Osim ako cijena nije bila previsoka.

Korice (17,2 x 13,2 cm) su bile izrađene vjerojatno otiskom matrice sastavljene od vrlo nepravilnih i nejednakih malih kvadrata (uočljivi mjehurići u boji, slično dječjem otiskivanju krumpira) na mokri papir, stvarajući na taj način nabranu površinu, kroz čije nabore se razlijevala boja, odnosno neka razvodnjena obojena tekućina (tinta, tuš, ?) i uzorak tamno zelene, gotovo crne boje na smeđoj površini. Sve odaje dojam apstrakcije i neke vrste ručnog rada. Hrbat je izrađen od pergamene (svinjska koža?) na kojem je zlatotiskom goticom otisnut naslov. Papir tvrd, dosta debeli i žučkast. Uvez bijelim koncem.

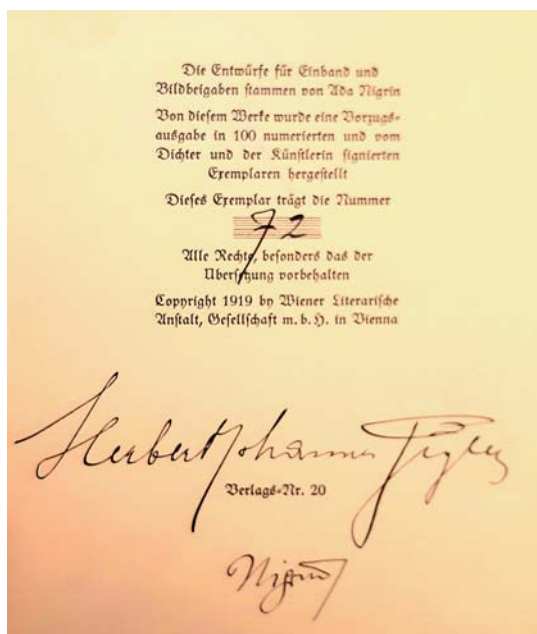
Sl. 5. Korice „Opfer und Feste“

³ Volker Bühn, *Alfred Grünewald: Werk und Leben*, Bohlau Verlag, Köln Weimar Wien, 2016., str. 95.

⁴ [https://en.wikipedia.org/wiki/Josef_Frank_\(architect\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Josef_Frank_(architect))

U gornjem desnom uglu desnog predlista običnom olovkom precrtana cijena. Na slobodnom listu otisnut je ovalni logotip izdavača „WILLA“ (“Wiener literarische Anstalt”). Rukom zapis vlasnika (ex libris): Wien, 29/3 192? i teško čitljivi potpis. Isti potpis sam pronašao na još nekoliko knjiga iz naše zbirke, ali sve ove varijable nisu dale siguran rezultat. Najlogičnije se čini prezime Goldsohn.

Na drugoj strani slobodnog lista navodi se da je korice (uvez), kao i ilustracije u knjizi izradila Ada Nigrin, a da je od ovog djela kao posebno izdanje otisnuto 100 numeriranih primjeraka potpisanih od autora i umjetnice. Ovaj primjerak nosi broj 72 (rukom upisan!). Sva prava, posebno prevođenja pridržava izdavač.

Sl. 6. Originalni potpisi autora i ilustratorice

Na engleskom: Izdavačka prava 1919 Wiener Literarische Anstalt, Gesellschaft m. b. h. in Vienna. Ispod originalni potpisi crnom tintom ili tušem autora i ilustratorice niže. Između potpisa otisnuto: Verlags = Nr. 20 (izdavački br. 20 ?). Na naslovnici ispod glavnog naslova podnaslov: Zwei Ziklen und ein Spiel in Versen (Dva ciklusa i jedna igra/komad u stihovima). Dole pored godine i punog naslova izdavača navedena i mjesta izdavanja: Wien i Berlin. Na slijedećoj stranici u dnu sitno samo tiskar: Druck: Christoph Reisserl's Söhne in Wien V. Zanimljivo je da je iza naslova prvog ciklusa (Silberne Mainacht) na slijedećoj strani napisan sadržaj u obliku pravilnog romba (karo). Knjiga je otisnuta na 95 stranica, a na zadnjoj se objavljuje da je isti autor do sada u izdanju kuće “Leykam” iz Graca izdao djela „Der Gartengott“ („Vrtni bog“) i „Frauen im Frühling“ („Žene u proljeće“). Lijevo dolje na stranicama numerirani arci (6).

Ada Nigrin je izradila šest crno/bijelih ilustracija u tehnici bakropisa (potpis ispod u lijevom uglu) i u izrazito secesijskom maniru, sa stiliziranim, dramatičnim likovima

i simboličnim motivima. Svi likovi i motivi su u okruženi floralnim kovitlacom. O Adi Nigrin nema puno podataka iz literature, ali je poznato da je radila kao scenograf i kostimograf Bečke opere (Wiener Staatsoper), a vjerojatno i za neke druge kuće. Osobito se spominje njen rad na brojnim kostimima baleta Richarda Straussa „Schlagsobers“ („Tučeno vrhnje“, engl. „Whipped Cream“)⁵, koji je tada bio i co-intendant (zamjenik intendanta ?) Bečke opere (1919.-1924.)⁶. Ilustrirala je više knjiga za različite izdavače.⁷

Niti o Johannesu Herbertu Gigleru nema previše relevantnih izdanja niti podataka. Poznato je da je iz Graca i da je ovo prva knjiga izdana u netom osnovanom izdavačkom poduzeću „Wila“⁸ u Beču mladog studenta povijesti umjetnosti⁹. Nećak je poznatog austrijskog pisca Rudolfa Hansa Bartscha, koji je šest puta kandidiran za Nobelovu nagradu. I sam je pisao o glazbi¹⁰, a i supruga mu je bila kompozitor (oženio se 1922. godine s Gretom Zieritz, pijanisticom i kompozitoricom), pa odatle možda i suradnja s Adom Nigrin, ali je moguće i da je njihova suradnja na knjizi temeljena na angažmanu Nigrin od strane izdavača “Wile”, jer je ilustrirala još neke knjige.

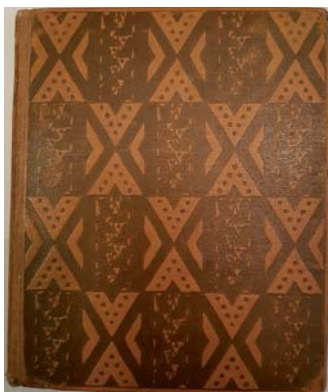
Cijela knjižica odiše brigom za svaki detalj i zapravo je pravi primjer lijepe knjige, odnosno knjige-umjetničkog predmeta.

- 5 Max Reinhardt Collection of Viennese Costume Designs. (MS Thr 365) Harvard Theatre Collection, Houghton Library, Harvard University. U ovoj kolekciji sačuvano je oko 1200 nacrti kostima iz perioda cca. 1890.-cca 1935, među kojima i Ade Nigrin. <http://nrs.harvard.edu/urn-3:FHCL.rough:hov00535>. Schlagobers:heiteres Wiener Ballet in zwei Aufzügen, Berlin, Adolf Fürstner, 1924. U ovom programu reproducirani je set kostima Ade Nigrin za balet „Schlagobers“ (drugi autor je Max Sischek). Svi podatci govore da je Ada Nigrin bila priznata kostimografkinja, ali iz naše knjige se vidi i njen slikarski (ilustratorski) rad!
- 6 Wayne Heisler jr., *The Ballet Collaborations of Richard Strauss*, University Rochester Press, 2009., str. 129. Balet se događa u poznatoj bečkoj slastičarni „Demel“ i uspoređuju ga kao slabiju reminiscencu na „Orašara“ Mariusa Petipa i Petra Iljiča Čajkovskog, koji nije izveden u Europi do 1929. Ogromma i skupa produkcija vidljiva je i iz 287 kostima Ade Nigrin, koji su do danas sačuvani.
- 7 Käthe Wilhelm, *Die verlorene Stoltz*, Wila, Wien, 1920. (12 ilustracija) Viktor Aufricht, *Es sind verwunschen Dinge in uns*, Wien, Leonard Verlag, 1919.
- 8 Murray G. Hall, *Wiener Literarische Anstalt, Wila Verlags u: A. G.*, Österreichische Verlags Geschichte 1918.-1938., Band 2-Belletristische Verlage der Ersten Republik, Böhlau, Wien/Köln/Graz, 1985.
- 9 100 Jahre Wiener Literarische Anstalt, Wiener Zeitung, 20. 06. 2019, um 16,00 uhr. Knjiga „Opfer und Feste“ izdana je u prvoj godini izdavačke kuće „Wila“, 1919. (Wiener Literarische Anstalt), koju je utemeljio mladi pjesnik i pisac iz Graca, Julius Franz Schütz (1889.-1961.). Uz još nekoliko drugih pisaca predstavljena je u „Kleine Musikvereinssaal“ u studenom 1919. godine („Drei aus der Steiermark“) i bilo je očito da se „Wila“ uglavnom bavi autorima iz Štajerske, odakle je i njen osnivač. Izdavačka kuća je prestala s radom 1926. godine i njena izdanja u prvim godinama ilustrirali su poznati austrijski umjetnici. Izdano je 160 knjiga, od beletristike do kulturno-povijesnih tema, većina kao kuriozumi, odnosno sakupljački komadi.
- 10 Herbert Johannes Gigler, *Musik und Klima*, Musik, 15. Jg., 2. Hj., H. 7, April 1923, 516-521.

Sl. 7. Ilustracija Ade Nigrin uz pjesmu „Sonne („Sunce“) iz ciklusa „Silberne Mainacht“ („Srebrna majska noć“)

Još jednu malu, lijepu i rijetku knjigu sam našao na buvljaku na Čepinskoj i to na jugoistočnom dijelu uz žicu. Ležala je na plastici, uredno složena koricama prema kupcima, kao i još dvadesetak drugih. Prodavač, visok i suh, prvi puta ga vidim. Nije bilo hrpice ili hrpetine iz „Bermudskog trokuta“, sjevernog djelića buvljaka s najboljim izborom „romske robe“, kraj koje sam se morao kočiti na koljenima. Cijena knjižice s tvrdim, smeđe-okor koricama nije mi dozvoljavala cjenjkanje. Po koricama sam zaključio da se radi o izdanju s početka XX. stoljeća. „Almanach der Wiener Werkstätte“, Verlag Bruder Rosenbaum (logo u sredini „BR/W“ u pravokutnom okviru), Wien/Leipzig, bez godine izdanja. Uvez je bio nešto slabiji (dvije manje klamerice).

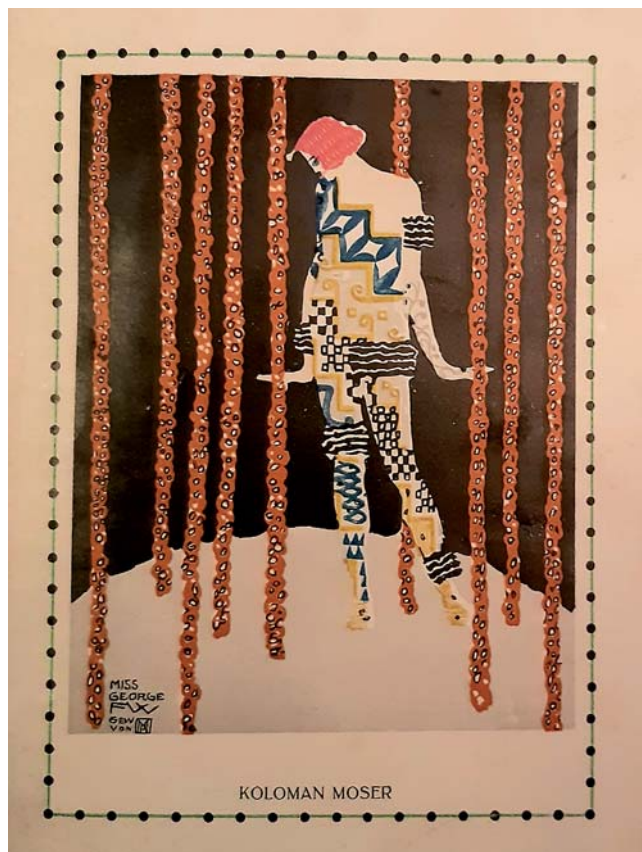
Sl. 8. a, b – Korice i naslovnica „Almanach der Wiener Werkstätte“, 1911.

Već prvi pregled podataka s interneta uveo me je u istraživanje iz kojih sam saznao da je knjiga izdana 1911. godine, da je relativno rijetka, pa onda i relativno skupa, ali da moj primjerak nije kompletan, što me je moram priznati rastužilo. Ne zato jer ovakva knjiga više nije skupa, nego što nedostaje nekoliko ključnih ilustracija i stranica.

Korice (16,5 x 13,5 cm) s obje strane imaju isti motiv u četiri reda, u kojem se izmjenjuju veliki motiv u obliku slova „X“ i listovi biljke penjačice. Na zaobljenom hrptu velikim slovima „ALMANACH“. Motiv i slova smeđi (tamni oker) na okeru (svijetlo smeđa). Predlist i zalist mat crni. Knjiga sadrži 126 stranica i 12 ilustracija (4 u boji). Papir sa sitnim okomitim i šest vodoravnih linija od izrade (metalna mreža za lijevanje papirne mase). Ilustracije na tanjem, polu-mat kunstdruku. Naslovnica u okviru od tanke zelene linije s crnim kružićima na crti, pomaknuta u lijevo. U gornjem lijevo uglu običnom olovkom sitno: 16. 12. 11. U desnom uglu broj 5 i na valovitoj crtici dva nečitka još sitnija broja. Svi tekstovi i ilustracije (boja i c/b) u istom okviru kao i naslovnica, pomaknutom prema hrptu izuzev dvije ilustracije, Oskara Kokoschke i Moritz Junga. Brojevi stranica pri vrhu, lijevo i desno od teksta također u ovalnom okviru istih elemenata. Svaki književni prilog počinje crnim inicijalom na floralnoj podlozi. Iza naslovnice sadržaj i popis autora ilustracija i na slijedećoj stranici se navodi urednik (Max Mell) i oprema knjige i korice (Jos. Hoffmann).

Sl. 9. Oskar Kokoschka

Sl. 10. Koloman Moser, *Miss George/FW/gew/von/logotip Kolomana Mosera* (tekst u lijevom donjem uglu)¹¹

Za ovaj almanah svakako je važno navesti autore književnih priloga kao i autore ilustracije iz čega će biti jasno da se radi o primjerku izdanja koje odražava književne i likovne primjere suvremenih autora s područja Austro-Ugarske (Srednje Europe) koji su djelovali u Beču početkom 20. stoljeća. Čini se da većina ilustracija nije povezana s književnim priložima. To sigurno ne vrijedi za ilustraciju Kolomana Mosera (plakat) za plesačicu Olgu George, koja je nastupala u drami/predstavi Huga von Hofmannstahla „Das Bergwerk von Falun“, čiji je 4 čin ovdje objavljen.

Ova knjižica je i izniman primjer lijepe knjige., iako sam „utvrdio“ da nedostaju tri ilustracije i 12 stranica (41-44; 101-104; 109-112). Išarana je mjestimično dječjim crtežima tintom (tušem), koji su očiti odraz zanemarivanja interesa za knjigu na njemačkom, odnosno gledanja na Nijemce nakon II. Svjetskog rata kao na neprijateljski narod¹².

Za nas je posebno važna ilustracija/fotografija skulpture Ivana Meštrovića „Udovice“ (Die Witwen“). Upravo ona je nedostajala zajedno s ilustracijama Gustava Klimta (Ženski akt, crtež) i Josefa Hoffmanna (Osterr. Pavillon in der Intern. Kunstausstellung Rom). Zahvaljujući susretljivosti

11 Poster plesačice Olge George (orig. veličina 28,8 x 45,3 ?) Kolomana Mosera (oko 1910.) za djelo Huga von Hofmannstahla „Das Bergwerk von Faun“ objavljeno 1899. godine. The Oxford Critical and Cultural History of Modernist Magazines, Volume III – Europe 1880. – 1940., Part I, Oxford University Press, 2013, ed. Peter Brooker, Sascha Bru, Andrew Thacker and Christina Weikop, str. 1009.

12 Na stranicama 34, 82 i 100 samo slova i riječi bez osobitog značenja. Na stranicama 36 i 37 nekoliko kukastih križeva, a na ilustraciji C. O Ceschka, poslije 50 stranice iznad lika gospođe na konju tekst: Teta Žločešta. Grafitom olovkom išarana stranice bez nekog smisla sam uklonio gumicom.

voditeljice Zbirke rukopisa i starih knjiga Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu, dr. sc. Irene Galić Bešker, koja prema njenim riječima ne posjeduje primjerak ove knjige, među-knjižničnom razmjenom je pribavila skenove tri nedostajuće ilustracije, koje sam zamolio, misleći prema popisu ilustracija da se radi o ukupno 11 autora, odnosno 11 ilustracija. No, ispostavilo se da se radi o 11 autora, ali 12 ilustracija. Nakon izrade novih stranica u firmi Foto art iz Osijeka, moj kolega i vrsni knjigoveža u mirovini (radio gotov cijeli radni vijek u Sveučilišnoj i gradskoj knjižnici u Osijeku !), gospodin Juraić ih je stručno umetnuo (ulijepio) na odgovarajuća mjesta. Na žalost, previdom nisam zatražio i skenove stranica koje nedostaju, pa će ih trebati naknadno izraditi i uvezati. Isto vrijedi i za dvanaestu ilustraciju Bertholda Löfflera. Nadam se da će ovo iznimno izdanje uskoro zaživjeti kao cjelovita lijepa knjiga, skrpana, ali vrijedna kao dokument.

Sl. 11. Ivan Meštrović, „Die Witwen“ („Udovice“), mramor, 160 x 98 x 103,5 cm (original skulpture se nalazi u Narodnom muzeju u Beogradu¹³)

13 Kraševac, str. 228, sl. 149

INHALT (SADRŽAJ):

- HEDDA SAUER, Die Linde - 3
 HUGO VON HOFMANNSTAHL, Das Bergwerk von Falun, der 4. Akt - 5
 ANTON WILDGANS, Liebesnacht - 38
 MAX MELL, Vier Wiener Geschichten - 41
 RAOUL AUERNHEIMER, Der Thee - 77
 THADDÄUS RITTNER, Knaben - 79
 MAX BROD, Verwandlung - 90
 PETER ALTENBERG, Die Tänzerin - 92
 EINIGE LYRIKER:
 Felx Braun, Liebesferne und – Nähe - 99
 F. K. Ginzkey, Schweigende Liebe - 102
 Emil Lucka, Warten - 103
 B. Anderstraat, Rendezvous im Zug - 104
 Heinrich Noveiller, Die Unbekante - 105
 Rainer Maria Rilke, Aus den Sonetten der Maria Labé - 106
 Ed. P. Danszky, Tannhäuser - 108
F. Th. Csokor, Jael - 109
 FRANZ BLEI, Das kleine Spiel - 111
 ARTH. ROESSLER, Zwe Miniaturen in einem Rahmen - 118
 BILDERBEIGABEN VON (SLIKOVNI PRILOZI OD) JOSEF HOFMANN (34/35), GUSTAV KLIMT (10/11), IVAN MESTROVIC (66/67), C. O. CZESCHKA (50/51, 106/107), KOLOMAN MOSER (18/19), JOSEF VON DIVÉKY (58/59), MORITZ JUNG (98/99), OSKAR KOKOSCHKA (82/83), JOSEF SCWETZ (114/115), BERTHOLD LÖFFLER, PARIS V. GÜTERSLOH (90/91).

U želji da približim čitateljima, a osobito stručnjacima, koja ilustracija se nalazi u kojem književnom prilogu dodao sam stranice između koji se nalaze uljepljene ilustracije (nema u knjizi !), te se ispostavilo da nedostaje ilustracija Bertholda Löfflera, a da su dvije različite ilustracije C. O. Czeschka, odnosno na drugoj „entworfen von C. O. Czeschka“, odnosno „dizajnirao C. O. Czeschka“ (u dva ovala floralni motivi s likom Amora) (106/107), a na prvoj „C. O. Ceschka“ („Ex libris Martha Hane“) (50/51).

Berthold Löffler studirao je na Kunstgewerbeschule u Beču upravo kod Carl Otto Czeschke i pridružio se Wiener Werkstätteu 1907. godine. Postao je priznat nakon izdavanja knjige „Allegorien und Embleme, Neue Folge, izdane 1900¹⁴. Sigurno je da su ilustracije slabo zaljepljene, pa je to i jedan od razloga zašto su iz knjige „ispale“ četiri

ilustracije, a i druge nisu dobro pričvršćene (na mjestima gdje su nedostajale ilustracije vidjeli su se tragovi ljepila). Neobično je da nedostaje 6 listova (3 puta po dva), jer sa tragovi nasilnog trganja jedva naziru.

Iako knjiga nije prevedena na hrvatski niti je objavljena na području bivše Jugoslavije, ipak se spominje kao izvor povezan za rad Ivana Meštrovića u Beču.

Bez obzira na stanje knjige i trenutne manje nedostatke, treba ukratko reći što je to Wiener Werkstatt i o boravku Ivana Meštrovića u Beču, odnosno o njegovoj ilustraciji u ovoj knjizi-almanahu.

Ivan Meštrović (1883., Vrpolje kod Slavenskog Broda – 1962., South Bend, Indiana, USA) je 1901. upisao Likovnu akademiju u Beču. Dvije godine kasnije, 1903. godine prvi puta sudjeluje na izložbi Udruženju likovnih umjetnika Austrije, „Secesija“. Nakon trogodišnjeg školovanja na Likovnoj akademiji, upisuje studij arhitekture 1904. godine. Upoznaje svoju buduću suprugu Rozu Klein s kojim se vjenčao 1907. godine. Potpora njegovog velikog mecene, industrijalca židovskog porijekla, Karla Wittgensteina datira od 1906. godine. Redovni član udruženja je od 1908.-1914. godine. Odlazi na kratko u Pariz 1908. godine, a iz ovoga period datira i skulptura reproducirana u „Almanachu Wiener Werkstatta“¹⁵.

Na 35. izložbi Secesije početkom 1910. godine u Beču Meštrović izložio 62 rada, među kojima i „Udovice“, reproducirane i u „Almanachu Wiener Werkstatta“ iz 1911. godine¹⁶.

Meštrović se u popisu članova „Wiener Werkstatta“ ne spominje (1903.-1932.)¹⁷, ali je iz „Almanacha“ očigledno da je bio na određeni način suradnik kao član „Secesije“, čiji su brojni članovi bili i članovi „Wiener Werkstatta“.

„Wiener Werkstatt“ („Bečka radionica“) nastao je 1903. godine suradnjom grafičara i slikara Kolomana Mosera i arhitekta Josefa Hoffmana, uz financijsku podršku industrijalca Fritza Wärndorfera, kao kreativna zadruga umjetnika, arhitekata i dizajnera koji su se bavili grafičkim dizajnom (knjige, razglednice, plakati), modom, umjetničkim obrtom (namještaj, tekstil, nakit, emajl, keramika i dr.) i njihovi umjetnički i avangardni radovi značajno su utjecali na kasniji rad Bauhausa i Art deco stil (Wiener Werkstätte Stil), ali i općenito na dizajn u svijetu (Švedska, Italija, USA). Prestala je s radom 1932. godine.

Franz Theodor Csokor već je spominjan u dvije prethodne knjige, pa me je to navelo da nabavim njegovu knjigu „Als Civilist im Balkankrieg“ izdanu relativno kasno, 1947. godine u Beču (Ullstein Verlag Wien). Iako sam u prvi mah pomislio da se možda radi o Balkanskim ratovima, dakle na

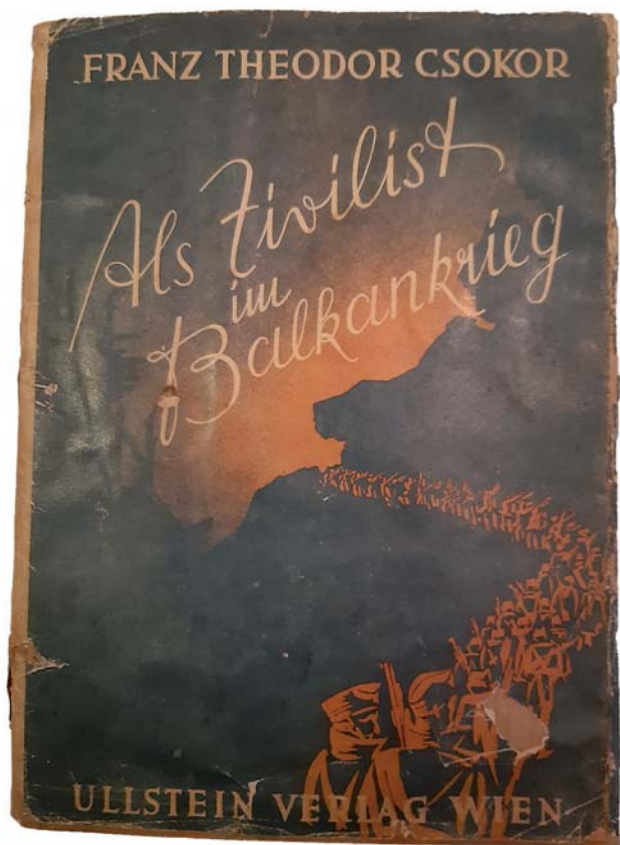
¹⁴ viennasecession.com, 2017. (Vienna Secession – Art Nouveau in Vienna and Germany 1895.-1918.)

¹⁵ O ranom periodu djelovanja i života Ivana Meštrovića u Beču vidi: Irena Kraševac, Ivan Meštrović i secesija, Beč- Muenchen – Prag, Zagreb, Institut za povijest umjetnosti Zagreb, 2002.

¹⁶ Sandi Bulimbašić, Prilog identifikaciji djela Ivana Meštrovića na izložbama u prva dva desetljeća 20. stoljeća, Rad. Inst. povij. umjet. 39/2015., (149–162), str. 156, sl. 14.

¹⁷ <https://www.woka.com/de/lexikon/wiener-werkstaette.html>

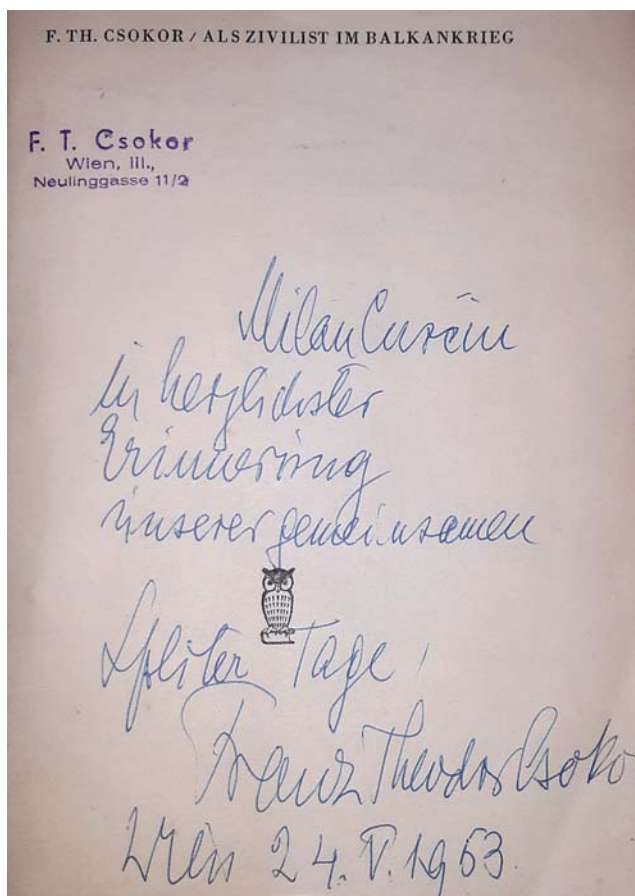
vrijeme blisko vremenu izdavanja ranije opisane tri knjige, pogled na gotovo socrealističku ilustraciju na omotu ipak me uvjerio da se radi o Drugom svjetskom ratu na balkanskim prostorima (autor ilustracije Gottfried Neumann – Spallart¹⁸, prikaz partizanskog marša). U početku sam se nadao da će možda spomenuti nešto o Grünewaldu, ali tema je bila nešto sasvim drugo. Poslije „Anschlussa“ Austrije, Grünewald je ostao i završio u Dachau, a Csokor se sklonio u Varšavu.

Sl. 12. Naslovna ilustracija korica „Als Civilst im Balkankrieg“

Bježeći ponovno nakon bombardiranja Varšave 1939. godine i kasnije od bombardiranja Beograda 1941. godine, Csokor je stalno na putu i kada je stigao na Korčulu, tu zapravo počinje zanimljiva priča za čitatelje i istraživače povijesti Korčule i uopće događanja za vrijeme talijanske i njemačke vlasti iz pera jednog vrsnog pisca, koji vrlo detaljno opisuje događaje i ljude koje susreće. Među njima su i poznati umjetnici i osobe iz društvenog, političkog i vojnog miljea Korčule i Splita. Stoga je posebno zanimljiva posveta Franza Theodora Csokora napisana na njemačkom u Beču 24. V, 1953, godine Milanu Ćurčinu, „kao najsrdačniju uspomenu na njihove zajedničke splitske dane“. Na predlistu je i osobni pečat „F. T. Csokor, Wien, III., Neulingstrasse 11/2“, pa znamo i točnu adresu i kat na kojem je boravio Csokor.

¹⁸ 25 Jahre Theaterarbeit Gottfried Neumann-Spallart, Wien, 1979. Neumann-Spallart je bio arhitekt (Beč, 29. 03. 1915. – Beč, 5. 5. 1983.). Posebno se bavio scenografijom i kostimografijom. Profesor na Sveučilištu za glazbu i scensku umjetnost u Beču 1950. – 1957.

Sl. 13. Posveta autora Milanu Ćurčinu

Ova knjiga nije prevedena na ovim područjima, a nisam siguran da je korištena kao povijesni izvor u stručnim i znanstvenim radovima o književnosti, umjetnosti i općenito povijesti Drugog svjetskog rata na području bivše Jugoslavije, a osobito Korčule, pa svakako ubuduće zaslužuje veću pozornost, ako ne i prijevod.

Format knjige (20,5 x 14,8 cm), odnosno korica identičan knjižnom bloku, koji je uvezan bijelim koncem. Broj stranica 295. Omot s klapnama dosta oštećen i restauriran. Na klapnama je zapravo uvod izdavača, gdje na kraju donosi zaključne misli o sadržaju ali i smislu ove knjige: „*Ono što ostaje za čitatelja i potomstvo jest spoznaja krivnje koja je svima nama zajednička, poput života i smrti, ali i ona o besmrtnosti plemenitog u ljudima, zbog čega to nije politička i sigurno nije ratna knjiga, u uobičajenom smislu, ali je dokument čovječanstva, knjiga o borbi i patnji proklete i blagoslovljene rase.* Iz uvoda je jasno da je Csokor i filozof, koji u knjizi ne donosi previše sudova o ponašanju ljudi i osude, nego bilježi događaje kao dokumente iz pera jednog izbjeglice i stranca, koji se konstantno nalazi u bijegu i prolazi kroz stalni ratni „pandemonium“ i susreće različite ljude i sudbine uokvirene političkim i ratnim događajima. Upravo ti ljudi i događaju su zanimljivi kao dokumenti svakodnevnog života u ratnim uvjetima. Pojavljuju se mjesta i osobe koji su za naše istraživače svakako važni kao mali dodatni izvori poznatim činjenicama. Jedan od ovih podataka nalazi se već u posveti Milanu Ćurčinu!

Franz Theodor Csokor (Beč, 06. 09. 1885. – Beč, 05. 01. 1969.) austrijski je književnik mađarskih korijena, poznat po ekspresionističkim dramama. Među najpoznatijima je „13. November 1918.“ koja tematizira propast Austro-Ugarske monarhije. Nakon prekida studija povijesti umjetnosti i germanistike, posvećuje se pisanju. Netom prije Prvog svjetskog rata sudjeluje u Sankt Peterburgu kao dramaturg (Ida Orloff)¹⁹, gdje intenzivno istražuje ruski ekspresionizam. Poslije I. svjetskog rata u kojem je bio kao vojnik i kasnije arhivar u vojnom arhivu, radi od 1922. – 1928. godine kao dramaturg u „Raimundtheater“ i „Deutsche Volkstheater“ u Beču. Na kongresu PEN-a u Dubrovniku 1933. godine, potpisuje peticiju protiv progona pisaca u Njemačkoj i njegove knjige bivaju zabranjene u Hitlerovoj Njemačkoj. Nakon aneksije Austrije 1938. godine odlazi u Varšavu, a nakon bombardiranja i stvarnog početka II. Svjetskog rata, preko Mađarske i Rumunjske dolazi u Beograd, gdje ponovno doživljava bombardiranje 6. travnja 1941. godine. Nakon silnih problema i napada/bombardiranja stiže na Korčulu, koja je pod okupacijom fašističke Italije i gdje je interniran kao civilni zarobljenik od 1941. – 1943. godine. Nakon kapitulacije Italije 1943. godine odlazi preko Barija u Rim gdje je dopisnik BBC-a 1944. godine. U Beč se vraća u britanskoj vojnoj odori 1946. godine. Predsjednik PEN-a je 1947. godine, kada izdaje i „našu“ knjigu. Njegove drame govore o miru, slobodi i ljudskim pravima i može se reći da je blizak borbi za radnička prava. Pokopan je na Zentralfriedhofu, a u Beču je dobio i svoju ulicu, „Csokorgasse“. Pored brojnih kazališnih komada, proze i lirike, dosta je pisao i autobiografskih djela, kakva je i „naša“ knjiga, a i o njemu je dosta pisano. Dobitnik je brojnih nagrada (Literarnu nagradu grada Beča 1953. i Veliku nagradu države Austrije za literaturu 1955. godine i dr.). Novo izdanje „Als Civilist im Balkankrieg“ izašlo je 2000. godine, što svakako govori o vrijednosti ove knjige i postojanju interesa i danas²⁰.

Milan Ćurčin (Pančevo, 14. 11. 1880. - Zagreb, 20. 01. 1960.), sin imućne trgovačke porodice iz Pančeva (Austro-Ugarska) počinje studij germanistike u Beču 1899. godine. U Beču se sprijatelji s Ivanom Meštrovićem i s njim ostaje u prijateljskim odnosima cijeli život. Doktorirao je 1904. godine s tezom: Srpska narodna pjesma u njemačkoj književnosti. Od 1906.-1914. godine predaje u Beogradu njemački jezik i književnost. Za I. svjetskog rata sudjeluje od 1916. kao koordinator za medicinsku pomoć iz Londona. Godine 1919. objavljuje na engleskom jeziku jednu od prvih monografija o Ivanu Meštroviću. Nakon I. svjetskog rata živi u Zagrebu i uređuje časopis „Nova Evropa“ (1921.-1941.), koji promiče europski kozmopolitizam i liberalizam i teme vezane za politiku, ekonomiju, književnost, umjetnost i dr. Bježeći pred progonom NDH odlazi u Split, koji je pod okupacijom talijanskih vlasti, gdje sve do 1947. živi u stanu/vili Ivana Meštrovića na Mejama. Poslije II. Svjetskog rata živi u Zagrebu i radi kao urednik Jugoslavenske enciklopedije. Pokopan je u Pančevu.

¹⁹ biographien.ac.at/oeb1_c/csokor_franz-theodor_1885_1969.xml.
²⁰ en. Wikipedia.org/wiki/franz_theodor_csokor.

Kojom prilikom je Csokor napisao Ćurčinu posvetu u Beču 24. 05. 1953. godine možemo samo nagađati, ali moguće je da je to povodom dodjele literarne nagrade grada Beča. U posveti spominje zajedničke dane u Splitu pa treba vidjeti koga je sve Csokor spomenuo u svojim zapisima o boravku na Korčuli i u Splitu.

Od 153. stranice počinje opis zbivanja u Hrvatskoj. U podnaslovu „Das Grab von Salona“ kao ljubitelj antičke povijesti i umjetnosti piše o Frani Buliću i opisuje solinske antičke ostatke Salone, koje naziva „dalmatinskim Pompejima“. Spominje Bulićev portret „koji je modelirao njegov veliki sunarodnjak (Landsmann=naški lancman) Ivan Meštrović“. Ovim završava Drugi dio i započinje „Treći dio: Otok Marka Pola“, odnosno opis boravka na Korčuli. Dalmaciju naziva Norveškom Jadranskog mora.

„Poplava, u kojoj je potonula cijela zemlja, prelila se u dom umjetnika, koji je bio vidljiva figura ove zemlje (Ivan Meštrović-op. a.). Njegov najbolji prijatelj profesor Milan Ćurčin, jedan od onih beskrajno dragih humanista s Balkana koji su 1918. godine pomogli u kolijevci novorođene Jugoslavije, upravo je donio poruku o uključivanju grada Dioklecijana u Mussolinijevu Italiju“ (str. 165). Dakle, Csokor spominje Ćurčina, koji stanuje u Meštrovićevoj vili, gdje ga sreće prije odlaska na Korčulu. Na slijedećoj stranici spominje razgovor s Meštrovićem (čiji razgovor?), koji se žali na podjelu Jugoslavije između Berlina, Sofije, Budimpešte i Rima. Spominje očaj Meštrovića i stanje u atelieru i citira njegove riječi: „Zašto sve ovo? Zašto u život dodavati rudu (?) i mramor, zašto dodavati slike, pisati knjige, gdje su samo prazne riječi i nasilje?“ Očigledno je te njegove riječi registrirao neki talijanski major i on govori Csokoru (?) da će ga sad sigurno uhapsiti kao i njega, jer ga pozna. Dao mu je kovertu s novcem i odveo ga do stražnjih vrata uz riječi: „Uzmi to, a Bog i naša prijateljica Milica neka te zaštite!“ Dalje govori o njihovom susretu Gradskom podrumu u Zagrebu prije mjesec dana, kada ga je pozvao kao gosta u svoju kuću u Splitu (da li se to ipak odnosi na Ćurčina, jer Csokor nije bio u Zagrebu?).

Na stranici 178. spominje i jednu Osječanku, vitku i veselu, s proljetnim (?) nogama, koja je odjednom zaplakala kada su ribari ubili morskog psa izgubljenog u plitkom zaljevu i uzviknula: „Jadna riba! Krvarila je poput ljudskog bića!“

Na nekoliko mjesta spominje i kipara Ivu Lozicu i njegovu smrt. Na str. 178 spominje talijanskog kapetana koji ga je strijeljao, a cijelo poglavlje pod naslovom „Strijeljanje talaca“ (221 - 230. str.) posvećuje tragičnoj smrti ovog nadarenog i mladog hrvatskog kipara, i detaljno opisuje pogubljenje Ive Lozice i talaca (ukupno pogubljeno još tri taoca)²¹!

Csokor dosta piše o političkoj i vojnoj situaciji s kojom je očigledno vrlo dobro upoznat, vješto miješa lokalne priče sa svjetskim ratnim zbivanjima i politikom, odnosu NDH prema Židovima i logorima (Jasenovac), odnosu Talijana,

²¹ <http://www.antifasisticki-vjesnik.org/hr/kalendar/3/27/171/>

Nijemaca, NDH i partizana i svakako bi bilo dobro prevesti barem dijelove koji se odnose na zbivanja u Hrvatskoj, dakle gotovo polovicu knjige, kako bi se ova knjiga približila čitateljima u Hrvatskoj, osobito povjesničarima i povjesničarima umjetnosti.

Dva njemačka izdanja, Minhensko, prijeratno i Berlinsko, poratno (I. svj. rat), predstavljaju ne samo prave primjerke lijepe knjige, nego i sjajne primjere ekspresionističkih ilustracija slikara, koji možda ne pripadaju najpoznatijim njemačkim ekspresionistima, ali svakako su istaknuti umjetnici, kao i njihove sjajne ekspresivne ilustracije. Ovakva izdanja su relativno rijetka, osobito u dobrom stanju, jer su nacističke vlasti uništavale ne samo sve što je vezano za Židove, nego generalno „degeneriranu umjetnost“²². Prvu sam nabavio preko internetske stranice (250,00 kuna), a drugu na hrpetini gospodina Mede u „Bermudskom trokutu“ osječkog buvljaka, pa nije potrebno iznositi cijenu i način nabave. Treba reći da je na sreću bila na samom vrhu „brda“ knjiga.

Knjiga slikara René Beeha, „M'Barka“ / Malerbrieft aus Algieren mit sechsig Zeichnungen (München, Georg Müller und Eugen Rentsch), zapravo je njegov oslikani putopis u francuski Alžir (gradovi Constantine i Biska²³), gdje je boravio od kraja listopada 1910. do lipnja 1911. godine i odakle šalje pisma, koja su zapravo jedini tekst u knjizi. Knjiga je izdana 1914. godine u Münchenu, u relativno velikom formatu (26,7 x 21,5 cm), tvrdih korica i sjajno otisnutih crno/bijelih ilustracija na dvije vrste finog papira. Na kraju naznaka da je otisnuta u „Spamerschen Buchdruckerei in Leipzig“ i da je trideset primjeraka u tisku numerirano, potpisano od autora i u kožu uvezano. Beeh je knjigu posvetio supruzi dr. Hausensteina²⁴. „M'Barka“ znači „Blagoslov“.

Sl. 14 a, b - Korice knjige „M'Barka“ + naslovnica

- 22 Izložba „Degenerirane umjetnosti“ („Entartete Kunst“), otvorena 19. srpnja 1937. u Minhenu (Kirchner, Nolde, Heckel, Pechstein, Beckmann, Ensor, van Gogh, Picasso, Matisse i dr.)
- 23 Constantine je grad u istoimenom pokrajini na samom sjeveroistoku Alžira (treći po veličini); Biska je grad u podnožju saharškog Atlasa. Oba grada imaju izvrsno sačuvanu islamsku arhitekturu. Biska je 1911. godine imala oko 20 000 stanovnika. Radnja knjige André Gidea „Imoralist“ (Amoralist), izdanog 1902. godine događa se u Biski.
- 24 Vjerojatno se radi o supruzi Dr Wilhelm Hausensteina (1882.-1957.), koji je napisao 1919. knjigu o ekspresionizmu u slikarstvu, a družio se s poznatim slikarima Alfred Kubinom, Paul Kleeom i dr. Dopisivao se s mnogim umjetnicima i književnicima (Rainer Maria Rilke) i objavio svoja pisma u knjizi: Wilhelm Hausenstein/ Ausgewählte Briefe/1904.-1957., Oldenburg, 1999.

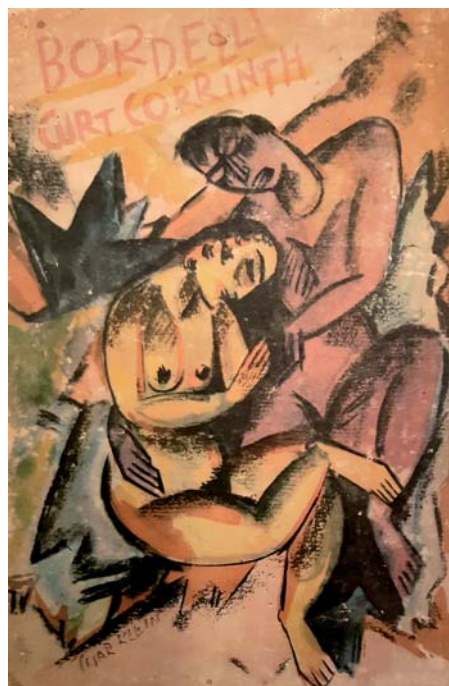
Tvrde kartonske korice tamnosmeđe-ljubičaste boje na rubovima oštećene. Na crnom, ovalnom hrptu autor i naslov u zlatotisku. Prednje korice u dubokom utisnutom zlatotisku uokvirene ornamentiranom vrpcom s cvijetom u uglovima. U sredini simetrični cvjetni motiv s autorom i naslovom. Sve odaje pokušaj imitacije arapske ornamentike. Na stražnjim koricama amblem izdavača u ovalnoj kartuši „GM“ (Georg Müller). Knjižni blok u izvrsnom stanju, a papir bez oštećenja i fleka, izuzev na zalistima i predlistu. Tekst na njemačkoj gotici s izvrsnom tipografijom i rasporedom ilustracija, koje su većim djelom otisnute preko cijelog lista. Pored čistih crnobijelih ekspresivnih crteža osam je otisnuto na tanjem kartonu preko cijelog lista i tu se radi o crtežima u tehnici laviranog tuša, odnosno tinte u plavičastom tonu. Motivi su od malih krokija, uglavnom životinja, do finih pejzaža, borbi životinja i brzih crteža lokalnog stanovništva.

Sl. 15 a, b – Ilustracije iz knjige „M'Barka“

René Beeh (Strasbourg, 1886. – Strasbourg, 1922.) je bio cjenjen od suvremenika i povjesničara umjetnosti (čijoj supruzi je posvetio ovu knjigu !). Wilhelm Hausenstein nazivao ga je „genij koji dolazi“, ali je nakon prerane smrti ubrzo zaboravljen. Tek je 2008. godine “Musée Historique Haguenau” organizira prvu njegovu izložbu nakon smrti. Najveći broj njegovih djela (98), među kojima i njegov autoportret s turbanom (ulje, oko 1912., netom nakon povratka iz Alžira!), nalazi se u “Musée D’art moderne et contemporain Strasbourg”, a u Muzeju za umjetnost u Los Angelesu se nalazi 83 njegova rada. Na Akademiji likovne umjetnosti u Minhenu je od 1905. godine, nakon čijeg završetka putuje u Alžir, odnosno u povratku kroz Italiju i Provansu. Za vrijeme rata kao njemački vojnik je bio geodet (Belgija, Ypres Salient), te se smatra da je zbog depresije uništio najveći dio svojih radova. Umro je od teške sezonske gripe 1922. godine. Bio je član Nove minhenske secesije (“Neue Münchner Secession”) i radi dosta ilustracija u knjigama i časopisima. U časopisu „Münchner Blatte für Dichtung und Graphik“ (Minhenski časopis za poeziju i grafiku) surađuje s Paul Kleecom, Alfred Kubinom, Heinrichom Champendonkom i dr.²⁵

Curt Corrinth je prije tiska njegove knjige „Bordell“/ Ein infernalischer Roman in Fünf Sprüngen (Jathro Verlag Berlin, 1920, Spammersche Buchdruckerei in Leipzig) izdao značajan broj knjiga, od kojih su neke nabrojane na kraju knjige²⁶. Vrlo su zanimljive ove „reklame“, jer navode i kritike u dnevnom tisku, autora ilustracija, cijenu broširanog (mekog) i kartoniranog (tvrđog) uveza, numeraciju i tiraž²⁷.

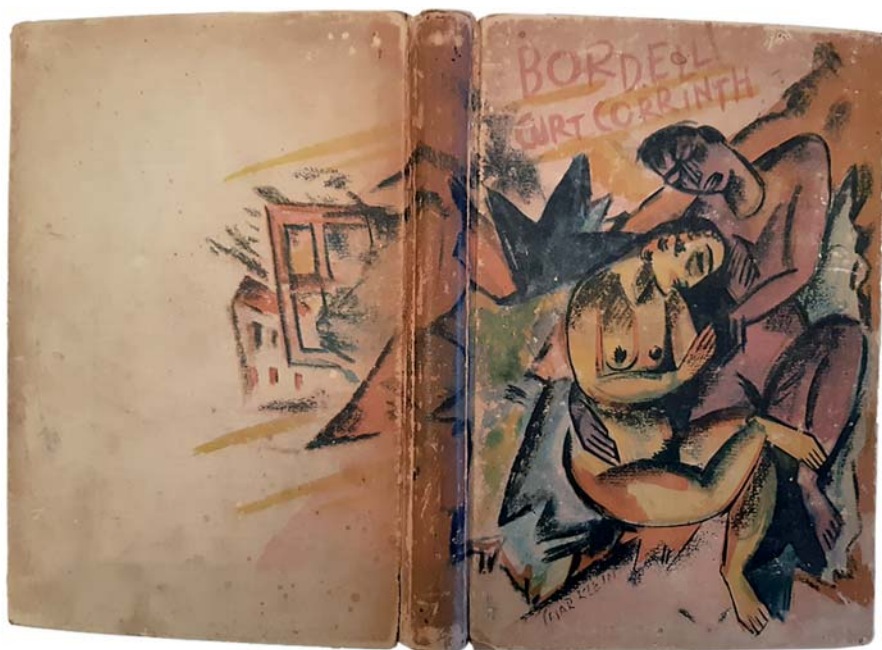

Sl. 16 a, b – Ilustracija na koricama knjige “Bordell” s obje strane

Ova bibliofilska knjiga (napisana 1919. godine u Berlinu, prvo izdanje) je svakako nabavljiva na tržištu, ali cijene variraju u odnosu na stanje i dodane vrijednosti (potpis, posveta i sl.). Broj otisnutih primjeraka nije naveden, ali treba uvijek postaviti pitanje koliko je ovakvih knjiga sačuvano! Jezik je njemački, pismo gotica. Stranica ima velike margine, a font je prilično velik i čitak. Predlist ima zalist od crvenog debljeg papira. Na desnom predlistu u lijevom gornjem uglu grafičkom olovkom, rukom vjerojatno cijena („M 10. –,“). Poslije naslovnice i podataka o izdavaču, godini i tiskaru, na trećoj stranici „moto“ (Vorspruch): „Gott..., den Psychiater, den Psychiater!“ u donjem lijevom uglu datum: Februar 1919 zu Berlin. Format knjige: 21,2 x 15 cm, broj stranica 250 (bez reklama koje nisu numerirane !). U lijevom donjem uglu oznaka araka (15*).

Iako su knjigu pozitivno ocijenili Heinrich Mann i neki drugi pisci (Edwin Redslob, Kasimir Edschmid), u Moabitu, dijelu Berlina s dosta radničkog stanovništva, ljevičara i Židova, nije dobro primljena.

Korice je ilustrirao Cesar Klein, čiji se potpis nalazi u donjem lijevom uglu. Ilustracija u boji preko lučnog hrpta prelazi na stražnje stranu korica. Hrpat dosta potamnio i djelomično oštećen. Naslov romana u gornjem lijevom uglu rukom od strane umjetnika. Karakteristični ekspresionistički

²⁵ https://en.wikipedia.org/wiki/Ren%C3%A9_Beeh

²⁶ „Potsdamer Platz“ oder Nächte des neuen Messias/Ekstatische Visionen; „Trieb“, Roman. Objekte knjige od istog izdavača ove naše knjige. „Auserstehung“, Ein Roman (Umschlagzeichnung von Alfred Rother); „Das grosse Gebet“, Neu Gedichte. Druge dvije izdane „Bei Oesterheld & Co. Verlag, Berlin W 15.“

²⁷ „Potsdamer Platz“, Minhen, 1919. izdan u ograničenom tiražu od 500 primjeraka s deset litografija Paula Kleeca, ali u reklami na kraju naše knjige ne spominje ilustracije Paula Kleeca (možda objavljene u posebnom izdanju ?).

prikaz zaljubljenog, obnaženog para, žena žuta, muškarac ljubičast u egzotičnom pejzažu s kućom u pozadini (na stražnjim koricama).

Cesar Klein (Hamburg, 1876. – Pansdorf - Lübeck, 1954.) pohađao je Školu za primijenjenu umjetnost u Hamburgu od 1894. godine. Kasnije pohađa Umjetničku akademiju u Dizeldorfu i školu priključenu Muzeju za primijenjenu umjetnost u Berlinu. Od 1900. godine živi u Berlinu gdje ilustrira knjige, radi murale i vitraje i postiže prve uspjehe. U početku radi pod utjecajem Cezannea i francuskih impresionista. Nakon odbijanja na natječaju za izložbu „Berlinska secesija“ 1910. godine, osniva s drugim odbijenima „Novu secesiju“. Nakon 1912. godine razvija ekspresionistički stil s kubističkim izrazom. Istražuje sve faze Picassovog rada. Suosnivač je „Novembergruppe“ i aktivan je u „Arbeitsrat für Kunst“ (Radnički savez za umjetnost). Nakon nekoliko izložbi 1920. godine bio je uspješan dekorater i scenograf u nekoliko berlinskih kazališta. Godine 1933., nakon dolaska Nacista na vlast zabranjena mu je profesura i slikanje kao Židovu i nakon 1935. povučeno živi u Pansdorfu kraj Lübecka. Na poznatoj nacističkoj „izložbi degenerirane umjetnosti“ izloženi su i njegovi radovi u Minhenu 1937. godine. Poslije rata razvija vlastiti specifičan stil. Javno priznavan na brojnim izložbama, bio je prvi njemački slikar nakon 1945. godine s izložbom u Londonu.²⁸ Dosta se bavio primijenjenom umjetnošću, a 1913. je oslikao strop kinematografa „Marmorhaus“ u Berlinu. Nedavno je održana izložba u „Ostholstein Museum“ u Eutinu povodom 60. obljetnice njegove smrti.²⁹

Curt Corrint³⁰ (Lenep=Remscheid danas, 20. 02. 1894. – Berlin, 27. 08. 1960.), pjesnik, dramaturg, romanopisac i scenarist, studirao je nakon prava u Parizu, književnost i povijest umjetnosti u Bonnu. Nakon boravka na ruskom i francuskom frontu od 1915.-1917. godine u njegovim radovima se ističe odlučno protivljenje ratu. Nakon rata, u Berlinu je urednik časopisa „Expressionist“. Njegova drama „Trojaner“ usmjerena protiv antisemitizma izaziva konsternaciju i Nacisti mu 1933. godine zabranjuju rad. Poslije Drugog svjetskog rata otvara knjižaru, a od 1955. godine živi u Istočnom Berlinu.

I što reći umjesto zaključka a što nije već rečeno. Pa svakako da je svaka knjiga predmet, muzejski predmet, arhivski dokument, umjetnički ili barem obrtnički uradak, naravno pored toga što je književni ili znanstveni uradak. U brojnim primjerima su upravo intencije izdavača, odnosno književnika i umjetnika knjizi dati ambivalentnu, istoznačnu vrijednost knjizi kao umjetničkom i književnom djelu, što su ovdje samo neke knjige, koje onda možemo i nazvati lijepim knjigama. No, ovdje je dio knjiga učinjen privlačnim čitateljima samo naslovnom ilustracijom korica poznatih umjetnika, ali su na taj način knjige postale

umjetnička, likovna djela, osobito ako su ilustracije rađene posebno za određeno izdanje. Na žalost, brojne originalne ilustracije su izgubljene u tiskarama ili kroz burna vremena, pa nam knjige ostaju kao jedini izvor.

Ipak, čini se da je potrebno prilikom inventiranja, pa onda i objavljivanja i izlaganja ovakvih knjiga više pozornosti posvetiti nekima od ovdje opisanih sadržaja, koji uglavnom ostaju izvan protokola, pa onda i izvan mogućnosti uvida i naravno mogućeg interesa.

Na žalost, na policama su nevidljive, pa sam stoga „Bordell“ Curta Corrintaha s ilustracijom Cesara Kleina (Berlin, 1920.) uramio, naravno s vratašcima za promjenu. Jer, nije dobro da je predugo izložena svijetlu.

28 <http://www.cesar-klein.com/24.09.2015>.

29 Cesar Klein 1876. – 1954./Leben und Kunst, Ostholstein Museum, 09. 03. – 04. 05. 2014. Izdan katalog.

30 https://de.wikipedia.org/wiki/Curt_Corrint

SECHS SCHÖNE BÜCHER + SIX BEAUX LIVRES + ŠEST LIJEPIH KNJIGA (6 + 6 + 6) ILITI MUMMENSCHANZ DES TODES

SUMMARY

The work is inspired by the personal collection of the author, which was supposed to be the foundation of the private Museum of Fine Books, and the realization of which was interrupted due to administrative obstacles. The very idea of the book as a museum and art object has been repeatedly emphasized in several works by the author, so this is more a combination of beautiful and rare book as a source of new knowledge presented in a personal way, as the collection was created. Due to the size of the text and the amount of illustrations in this issue of the *Ošječki zbornik*, we are publishing the first third of the paper.

The term “beautiful book” is often associated with Henry D. Kahnweiler, who began in 1909 to publish a series of books by famous avant-garde contemporary writers (Guillaume Apollinaire, Max Jacob, Andre Malraux, Erik Satie, Gertrude Stein, Tristan Tzara, Maurice de Vlaminck and others.) illustrated by avant-garde contemporary painters (Andre Derain, Pablo Picasso, Fernand Léger, G. Braque, E. Lascaux, Juan Gris, Maurice de Vlaminck). On the occasion of the 50th anniversary of the D.-H. Kahnweiler published a brilliant small catalog in 1959 in the “Galerie Louise Leiris” (November 13-December 19, 1959).

Some of the selected books have links to our artists, writers, people and events, who have left their mark on them / books in different ways. The printed content of books here is mostly just illustrations, and notes, dedications, covers, illustrations, information about the book as an object (number of pieces, type of paper, publisher, printer, price, etc.) are actually a topic or riddle to be solved. Three of the four selected books published in Vienna, in addition to great text illustrations and illustrated covers, have something that connects it with our writers, artists and people from the

public and cultural life of Croatia.

It is especially interesting because of its illustration of the cover of Alfred Grünewald’s collection of poems, “Mummenschanz des Todes” from 1909, but also the story of the famous Zagreb photographer Franz Moser, to whom the author presented the book with dedication.

“Almanach der Wiener Werkstätte” from 1911 is important because of the great insight into the artistic atmosphere and creativity in Vienna before the First World War, but also because of the significant participation of Ivan Meštrović.

“Als Zviliist im Balkankrieg” by Franz Theodor Csokor is an important and hitherto unused source for the history of Croatia in the II. world war, but also for the history of art, as indicated by parts of the text, as well as a handwritten dedication.

The fourth book is first and foremost a great example of the collaboration between a writer and a painter / illustrator, who signed, signed and hand-made each copy of the small but large booklet “Opfer und Feste” from 1919.

Two books published in Germany (René Beeh: “M’Barka”, Munich, 1914; Curt Corrinth: “Bordell”, Berlin, 1920) are examples of the publication of extremely beautiful and valuable books. An illustrated travelogue by the author of illustrations and text (travel letters), the brilliant young and prematurely deceased expressionist German painter René Beeh, published in an exceptional edition, on first-class paper and the 1920 novel “Bordell”, a fine example of collaboration between an avant-garde writer and a famous expressionist painter Cesar Klein, who painted the front cover, back and back cover with one motif.